

АБЕТКОВІ СПИСКИ ДВОРЯНСЬКИХ РОДІВ ХАРКІВСЬКОГО НАМІСНИЦТВА ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ПОМІЩИЦЬКОГО ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ

Абеткові списки дворянських родів є важливим історичним джерелом, яке містить відомості про сімейне, матеріальне і службове становище кожного дворянина, який володів нерухомим майном в тому чи іншому повіті. Укладання абеткових списків передбачалось *“Жалованной грамотой на права, вольности и преимущества благородному русскому дворянству”*, виданою Катериною II 21 квітня 1785 р. Відповідно до 72-ї статті цієї грамоти повітові предводителі дворянства мали скласти й надіслати губернському предводителю *“список по алфавиту всем Дворянским родам в том уезде именем недвижимым владеющим”*. Ці списки мали бути надіслані губернському предводителю дворянства, який, у свою чергу, *“с выбранными уездными депутатами из списков уездных предводителей дворянства составит дворянскую родословную книгу губернии”* [3, с.352].

Абеткові списки виконувались у вигляді таблиці в одну з граф якої записувалася кількість кріпаків і назви населених пунктів, до яких ці кріпаки відносилися. Як правило, укладачі абеткових списків цією інформацією і обмежувались, а в разі відсутності за дворянином ревізійних душ просто вказували, що він *“крестьян и подданных черкас за собой не имеет”*.

Іншим шляхом пішли укладачі абеткового списку дворян Чугуївського повіту. Вони внесли до списку не лише інформацію про кількість кріпаків, а й відомості про землі й інше нерухоме майно дворянина. Так, чугуївський повітовий стряпчий колезький асесор І.Попов, згідно з записами у списку, мав *“крестьян мужеска полу по городу Чугуеву 4, да женска 4, в Бабчанском хуторе на реке Бабке мучную мельницу на 4 постава, 2 яблуневых сада и лесу 130 десятин, да в селе Тетлеге яблочный сад и пахотной земли 20 десятин”* [5, арк.162зв-163].

Інколи у списках зустрічаються дані про національність селян. Тут фігурують три категорії кріпаків: *“подданные черкасы”*, *“крестьяне”* і *“малороссияне”*. При цьому, з абеткових списків видно, що поміщики Богодухівського, Краснокутського, Лебединського,

Миропільського і Чугуївського повітів, в переважній більшості, володіли саме “*подданными черкасами*”, тобто слобідськими селянами.

Набагато рідше зустрічаються у цих списках “*крестьяне*”, тобто російські селяни, більшість вони становлять лише серед кріпаків, які належали поміщикам Вовчанського повіту. Немало “*крестьян*” було у володінні білопільських поміщиків. Це пояснюється тим, що серед поміщиків цих двох повітів переважали росіяни. Відмітимо також, що серед вовчанських поміщиків було досить багато дворян, які володіли маєтками і у великоросійських губерніях. Так, секунд-майор А.Семьонов, підпоручики Я.Мухін і Д.Бочарьов мали “*крестьян*” у Курському намісництві, секунд-майор В.Медінцов - у Нижегородському [5, арк.184зв-187].

На нашу думку, відомості про маєтності у великоросійських губерніях, особливо тих, які не межували з землями колишніх слобідських козацьких полків, можуть свідчити про неукраїнське походження дворянина. В той самий час володіння “*наследственными подданными черкасами*” може бути непрямим доказом слобідського походження поміщика. Інколи записи про майно містять і прямі вказівки на слобожанське походження дворян. В абетковому списку дворян Чугуївського повіту подекуди містяться записи про те, що земля або душі були отримані предками дворянина “*по привилегиям слободских полков*” (як відомо, найголовнішими привілеями слобідської старшини було старозаїмочне землеволодіння і право володіння підданими) [2, с.117]. Секунд-майор Л.С.Григоревський мав “*по привилегиям слободских полков*” 10 ревізійних душ, а капітанша А.Г.Жукова володіла 52 особами за тим же привілеєм [5, арк.144зв-145, 148зв-149]. Взагалі ж, в списках досить часто містяться вказівки на те, що земля або кріпаки були надані “*по привилегиям*”. Це могло свідчити про те, що ці дворяни були вихідцями із слобідської козацької старшини.

Третя категорія селян - “*малоросіяни*” - переважають серед кріпаків, які належали поміщикам Білопільського повіту. Нам не зовсім зрозуміло, яка саме категорія селян розумілась укладачами абеткових списків під визначенням “*малоросіяни*”. Імовірно, що ці “*малороссіяне*” були посполитими з Наддінпряни, які активно колонізували Слобідську Україну. Цей процес, якому Д.Багалій дав назву “*владельческая колонизация*”, набув найбільшого розмаху в 20-30 роках, і за своїм розміром не

поступався козацькій колонізації XVII ст. [1, с.570]. Саме впливом українських переселенців можна пояснити той факт, що в одних і тих самих селах, що належали переважно російським поміщикам, мешкали як “*малороссіяне*”, так і “*крестьяне*”. Таке, змішане українсько-російське населення мали села Вєсьолоє, Глушковка, Дьяковка, Рижовка, Кобилки та інші [5, арк.190-207].

Відомості про кількість кріпаків дають можливість виділити серед місцевих дворян найбільш заможних поміщиків. Найбільшими поміщиками, частіше були російські дворяни. Так, у Білопільському повіті це були колезька асесорша А.Матвєєва (8981 кріпак), у Богодухівському - дійсний камергер князь М.О.Голіцин (2197), у Вовчанському - поручик І.І.Бекарюков (995) і секунд-майор М.Времєв (880), у Миропільському - секунд-майор А.С.Хлєстин (1173), у Чугуївському - генерал-поручик І.С.Хорват (представник дворянського роду Хорватів, серб за походженням, помер у 1780 р. Той факт, що він потрапив до абеткових списків, може свідчити про те, що укладачі могли використовувати відомості про дворян зібрані в попередні роки) - (6057) [5, арк.183, 172зв-173; 184зв-185, 186зв-187, 199зв-201зв, 213зв].

Разом з тим, серед представників колишньої слобідської старшини також знаходимо великих поміщиків, які мали більше тисячі кріпаків. Так, чугуївський предводитель дворянства секунд-майор Зарудний володів 1201 кріпаками, а богодухівський поміщик, прапорщик Г.О.Перехрєстов - 1008 [5, арк.149зв-150, 222зв]. Серед найбільших поміщиків зустрічаємо і представників старшинських родів колишньої Гетьманщини - полковника А.Г.Іваненкова (922) і секунд-майора І.І.Миклашевського (804) [4, арк.108зв-109; 5, арк.117зв-118].

Отже, абеткові списки містять досить важливі відомості щодо поміщицького землеволодіння. Подальше їх вивчення, опрацювання та публікація є складовою частиною дослідження історії Слобідської України.

1. Багалей Д.И. Очерки из истории колонизации степной окраины Московского государства. - М., 1887. - 636 с.

2. Багалій Д.І. Історія Слобідської України. - Х., 1993. - 256 с.

3. Полное собрание законов Российской империи. - СПб., 1830. - Т.ХХІІ. - №16187. - С.344-358.

4. Центральний державний архів України у м.Київ. - Ф.1709. - Оп.2. - Спр.911. - 113 арк.

5. Там само. - Ф.1709. - Оп.2. - Спр.912. - 235 арк.